

INVENTORI FONEM VOKAL DAN DIFTONG VARIAN MELANAU BALINGIAN DI SARAWAK

NORFAZILA AB. HAMID*
Universiti Kebangsaan Malaysia
norfazilaabhamid@ukm.edu.my

WAN ROBIAH MEOR OSMAN
Universiti Kebangsaan Malaysia
mowrobiah@ukm.edu.my

NORHASLIZA RAMLI
Universiti Islam Selangor
norhasliza@kuis.edu.my

RAJ ALI ZAHID ELLY
Universiti Islam Selangor
rajali@kuis.edu.my

*Pengarang Perantara

ABSTRAK

Makalah ini membicarakan salah satu varian Melanau (VM) yang terdapat di Sarawak iaitu varian Melanau Balingian (VM BLGN). Objektif kajian dalam makalah ini ialah menilai dan menyusun semula aspek-aspek fonologi yang masih belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM BLGN terutamanya dalam menentukan jumlah inventori fonem. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM BLGN dengan hanya memaparkan penyebaran bunyi vokal dan diftong dan melihat keberadaan alternasi dalam VM BLGN ini. Pendekatan yang dimanfaatkan dalam mencapai objektif kajian ini ialah pendekatan struktural. Hasil kajian membuktikan bahawa VM BLGN mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ dan memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -ow/. Sehubungan itu, hasil kajian turut memperlihatkan adanya vokal rangkap dalam varian ini yang terdiri daripada urutan dua vokal sahaja. Terdapat lima jenis urutan vokal rangkap dalam VM ini iaitu vokal rangkap depan – tengah yang mempunyai tiga struktur, vokal rangkap tengah – depan, vokal rangkap tengah – belakang yang mempunyai dua struktur, vokal rangkap belakang – tengah dan vokal rangkap belakang – belakang. Terdapat juga proses pemanjangan vokal VM BLGN yang wujud dalam sesetengah data pada perkataan yang berakhir dengan pola suku kata terbuka. Oleh itu, diharapkan kajian ini dapat merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas dan dapat memelihara jati diri warisan bangsa Melanau Balingian melalui bahasa.

Kata kunci: Fonem, fonologi; Melanau Balingian; penyebaran; struktural

INVENTORY OF MELANAU BALINGIAN VOCAL PHONEMES AND DIPHTHONGS VARIANT IN SARAWAK

ABSTRACT

This paper discusses one of the Melanau variants (VM) found in Sarawak which is the Balingian Melanau variant (VM BLGN). The objective of the research in this paper is to evaluate and reorganise the phonological aspects that have not yet been explained in some studies about VM BLGN, especially in determining the total phoneme inventory. Thus, this study aims to touch on phonetic and phonological aspects by describing the phonological system of VM BLGN by only displaying the spread of vowel sounds and diphthongs and looking at the existence of alternations in VM BLGN. The approach used in achieving the objective of this study is the structural approach. The results of the study prove that VM BLGN has 6 vowel phonemes namely /i, u, e, o, ə, a/ and has five diphthongs namely /-oj, -aw, -aj, -ej, -ow/. Accordingly, the results of the study also show the presence of double vowels in this variant which consists of a sequence of two vowels only. There are five types of double vowel sequences in this VM, which are front-middle double vowels which have three structures, middle-front double vowels, middle-back double vowels which have two structures, back-middle double vowels and back-back double vowels. There is also a VM BLGN vowel lengthening process that exists in some data on words ending in an open syllable pattern. Therefore, it is hoped that this study can unravel all the problems that have arisen in previous studies and can preserve the identity of the Melanau Balingian nation's heritage through language.

Keywords: Phoneme; phonology; Melanau Balingian; distribution; structural

PENGENALAN

Sarawak yang turut dikenali sebagai Bumi Kenyalang merupakan wilayah yang terbesar di Malaysia dan terletak di Pulau Borneo. Sebelum pembentukan Persekutuan Malaysia, Sarawak bebas dari kolonial British pada 22 Julai 1963. Pada peringkat awalnya, Sarawak merupakan sebuah wilayah Borneo yang bergabung bersama-sama Sabah (dahulu dikenali Borneo Utara), Singapura dan Tanah Melayu yang membentuk Persekutuan Malaysia pada 16 September 1963. Akibat masalah ekonomi dan politik, idea penggabungan diterima oleh masyarakat Sarawak. Sarawak memiliki kawasan yang terbesar di Malaysia. Negeri Sarawak dipisahkan dengan jarak 600 km Laut Cina Selatan dari Semenanjung Malaysia. Sebelum Mac 2002, Sarawak terbahagi kepada sembilan bahagian iaitu Kuching, Sri Aman, Sibui, Miri, Limbang, Sarikei, Kapit, Samarahan dan Bintulu (Information Malaysia 1992-93 Year Book, 1992:720). Namun begitu, pada 1 Mac 2002 bahagian Igan telah diisytiharkan sebagai Bahagian Kesepuluh dalam pentadbiran Sarawak. Selepas itu, Betong pula turut diisytiharkan sebagai Bahagian Kesebelas dalam pentadbiran Sarawak.

Menurut Asmah (1983: xi), orang di Sabah dan Sarawak dikenali melalui nama yang mungkin menunjukkan satu kumpulan secara linguistiknya bervariasi atau sesuatu kumpulan yang mempunyai satu bahasa. Sama situasinya dengan Sabah, negeri Sarawak juga mempunyai

pelbagai bahasa sukuan. Salah satu Bahasa yang mendominasi di Sarawak ialah Bahasa Melanau. Bahasa Melanau tergolong dalam bahasa Austronesia. Bahasa Austronesia ialah bahasa yang tersebar daripada keluarga bahasa Austris kebudayaan Dong Son di Selatan negeri China dalam tahun 2500 S.M. Orang Melanau di Sarawak tinggal dalam beberapa kawasan yang berbeza, tetapi bertutur dalam bahasa yang sama iaitu bahasa Melanau (King 1978). Menurut King (1978), pada 1960 terdapat kira-kira 44000 orang Melanau, dan kira-kira $\frac{1}{4}$ daripada mereka masih pagan, selebihnya beragama Islam, kecuali sebilangan kecil yang telah menganut Kristian Roman Katolik.

Sekiranya dilihat daripada sejarah, menurut Morris (1989:181) mengatakan orang Melanau telah menggelarkan diri mereka *a-likou* yang bermaksud orang yang tinggal di sungai atau sebahagian daripadanya. *A-likou Uya* merujuk semua orang yang tinggal di sungai Oya dan *a-likou Medong* merujuk kepada penduduk kampung Medong. Orang yang datang dari Brunei pula dipanggil Melanau. Nama ini juga dikatakan muncul di Filipina dan ia mungkin variasi daripada perkataan Mindanao, yang bermakna penghuni persisiran yang berlawanan dengan nama seperti Dayak atau Murut untuk orang di bukit atau tinggal di pedalaman.

Kajian dan perbahasan dalam kalangan para linguist ke atas kelompok bahasa Melanau umumnya dan khususnya di Igan telah pun dilakukan hampir mencecah dua abad lamanya. Dalam jangka masa itu, sudah banyak kajian tentang kelompok bahasa Melanau ini diterbitkan sama ada dalam bentuk buku, tesis, dan jurnal. Sebelum terhasilnya makalah ini, sebanyak 27 kajian lampau telah dirujuk bagi mendapatkan gambaran awal berkenaan kajian yang telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu. Daripada 27 kajian lampau yang dijadikan sandaran sebagai kosa ilmu ini, terdapat 23 VM yang terdapat di Sarawak dan sudah tentunya melibatkan lokasi geografinya yang berbeza. Hasil daripada bacaan kajian lampau yang dirujuk, apa yang dapat pengkaji simpulkan ialah kajian tersebut bukanlah satu kajian yang bersifat menyeluruh bagi mewakili kelompok Melanau ini. Masih banyak kawasan Melanau yang belum diterokai. Namun begitu, bukanlah pengkaji sifatkan ini sebagai satu kesilapan terhadap kajian terdahulu kerana setiap pengkaji berhak menentukan kawasan kajian yang ingin diterokai berlandaskan minat, kepakaran, atau mungkin tempoh kajian yang ingin dilakukan agak terhad menyebabkan kawasan yang ingin dikaji agak terbatas.

Oleh itu, apa yang boleh diutarakan di sini ialah kajian terdahulu banyak memberikan satu gambaran awal untuk kajian akan datang bagi melihat dengan lebih mendalam dan meluaskan lagi skop kajian berlandaskan kajian dalam ilmu kebahasaan ini terutama dalam disiplin ilmu linguistik. Kelemahan ataupun kelompongan kajian terdahulu adalah salah satu kelebihan kepada pengkaji untuk memberikan nilai tambah terhadap penemuan baharu bagi mengisi setiap kelompongan penyelidikan sebelumnya. Justeru, dalam makalah ini tumpuan kajian dikhususkan kepada VM BLGN, iaitu satu varian yang dianggap penting dalam memanifestasikan sebahagian varian Melanau yang lain. Oleh itu, pada asasnya objektif kajian dalam makalah ini ialah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM BLGN. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi (lihat juga kajian Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H, 2010; Saidatul Nornis Hj. Mahali, 2010; Kaharuddin & Rahim Aman, 2011, Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2016.) dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VM BLGN dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal dan diftong dalam kata VM BLGN berlandaskan pendekatan struktural (lihat juga kajian yang sama dalam Norfazila Ab Hamid et al. 2017, Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2017, Norfazila Ab Hamid 2019 dan 2020 dan Norfazila Ab Hamid & Norhasliza Ramli 2021).

METODOLOGI PENYELIDIKAN

Richards & Rodgers (dlm Henry, 1991: 1) pula, mengatakan metodologi mencakupi sukatan, pendekatan, strategi atau teknik, dan prosedur. Oleh itu, bolehlah dikatakan metodologi merupakan cara atau tatacara gerak kerja dalam sesuatu penyelidikan. Metod atau kaedah yang baik dan sesuai akan menghasilkan dapatan kajian yang baik. Dalam melakukan sesuatu kajian, beberapa kaedah tertentu boleh digunakan untuk memungut, menganalisis, serta mentafsir data. Dalam bahagian ini secara khususnya membincangkan metodologi dan pendekatan yang dimanfaatkan bagi mengenalpasti inventori fonem yang wujud dalam VM BLGN. Kajian ini memanfaatkan dua kaedah kajian utama iaitu kaedah kajian perpustakaan dan kajian lapangan (pemilihan senarai kata/soal selidik, pemilihan kawasan dan batasan kajian, pemilihan informan, pengumpulan data dan pemaparan data serta analisis data). Kedua-dua kaedah ini dimanfaatkan bagi menghasilkan satu output kajian yang lebih telus.

KAJIAN KEPUSTAKAAN

Kajian kepustakaan, merupakan kaedah yang digunakan oleh seseorang pengkaji untuk mendapatkan data dan bukti melalui kajian ke atas dokumen dan rekod (Mohd Sheffe 1991: 41). Dalam kajian ini, kajian kepustakaan dilakukan untuk mencari maklumat-maklumat penting, seperti latar belakang masyarakat VM BLGN. Maklumat tentang latar belakang masyarakat ini penting sebelum pengkaji ke lapangan kerana dapat memberikan gambaran awal kepada pengkaji tentang corak kehidupan masyarakat tersebut. Melalui kaedah kepustakaan juga, pengkaji memperoleh kosa ilmu utama berhubung kajian yang telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu tentang topik yang hendak dikaji. Maklumat kajian terdahulu ini dapat mengelakkan pengkaji daripada membuat kajian yang sama. Sehubungan itu, kaedah kepustakaan juga adalah satu kaedah utama dalam memperoleh maklumat tentang selok-belok ilmu perbandingan dan dialek. Dasar ilmu perbandingan bahasa mesti kuasai lebih awal. Melalui aktiviti pembacaan ini, maklumat terkini tentang ilmu dialektologi dapat diketahui sekaligus dapat menambahkan kejituan penyelidikan.

KAJIAN LAPANGAN

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980: xv), kajian lapangan atau kajian luar dalam pengertian umum merujuk kepada apa sahaja penyelidikan yang dilakukan oleh seseorang di luar kongkongan fizikal, tempat, atau ruang seperti di luar bilik, di luar bilik pejabat, di luar kampus, di luar negeri, dan sebagainya. Dalam bidang linguistik, kajian lapangan digunakan untuk mendapatkan data yang diperlukan. Salah satu aspek penting dalam kajian lapangan ialah strateginya untuk memantapkan sesuatu hasil kajian. Oleh itu, dengan kata lain kerja lapangan ini adalah penting untuk pengkaji mendapatkan maklumat serta data yang kukuh, bertetapan objektif kajian. Dalam kajian lapangan ini, aspek yang di sentuh ialah pemilihan senarai kata/soal selidik, pemilihan kawasan dan batasan kajian, pemilihan informan, pengumpulan data dan pemaparan data serta analisis data.

PEMILIHAN SENARAI KATA/SOAL SELIDIK

Dalam kajian ini, soal selidik yang digunakan merupakan senarai kata yang digunakan oleh Rahim Aman (1997), dalam kajiannya yang bertajuk '*Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban, Kantuk, dan Mualang*'. Walaupun, senarai kata ini pada asasnya diambil daripada senarai kata tersebut, namun dalam kajian ini, senarai kata tersebut telah diubahsuai supaya

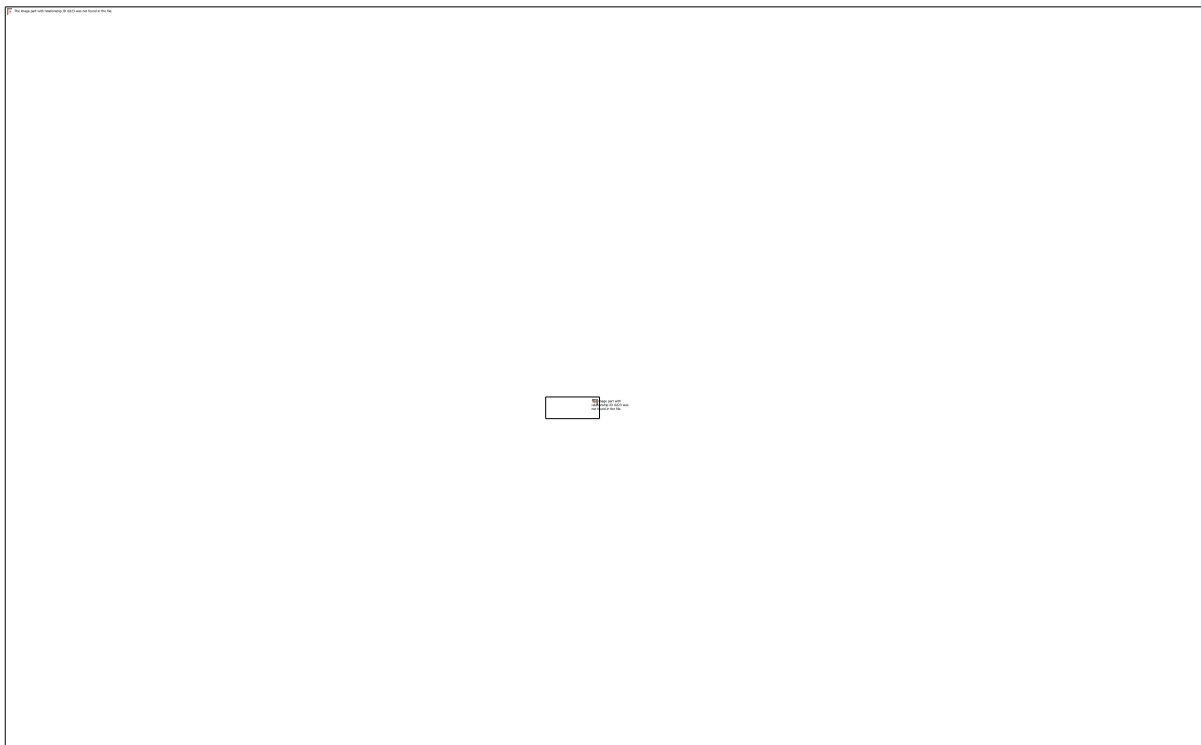
bersesuaian dengan masyarakat yang dikaji (lihat Mohd Tarmizi Hasrah et al. 2010, Kaharuddin & Rahim, 2011, Norfazila Ab. Hamid, 2014, Norfazila & Rahim, 2016 dan 2017, Norfazila et al. 2017 dan Norfazila Ab Hamid 2019 dan 2020 dan Norfazila Ab Hamid & Norhasliza Ramli 2021). Senarai kata ini terdiri daripada 477 perkataan yang terdiri daripada 12 domain makna ini diambil dan diuji sendiri oleh pengkaji dikawasan lapangan terhadap VM BLGN. Dua belas domain makna tersebut dapat dilihat seperti di bawah.

1.	Tubuh Badan	7. Alat Pertanian
2.	Kata Kerja	8. Makanan
3.	Alat Rumah	9. Waktu dan Cuaca
4.	Nama dan Ganti Nama	10. Kata Ukuran
5.	Binatang	11. Pakaian
6.	Persaudaraan	12. Kata Bilangan

PEMILIHAN KAWASAN DAN BATASAN KAJIAN

Makalah ini membicarakan tentang VM BLGN. Pada umumnya, petempatan utama masyarakat Melanau di Sarawak dibahagikan kepada tiga kumpulan. Kumpulan pertama terdiri daripada kumpulan Tengah iaitu mereka yang tinggal di sekitar Sungai Igan, Oya, dan Mukah. Kumpulan kedua ialah kumpulan Selatan, iaitu yang tinggal di sekitar sungai Rejang iaitu dari Rejang hingga ke Matu. Kumpulan ketiga ialah kumpulan Utara iaitu yang tinggal di sekitar Balingian sehinggalah ke Bintulu. Pembahagian kumpulan ini adalah berdasarkan perbezaan dari aspek pola petempatan dan pertuturan (Clayre 1970: 330-352). Petempatan mereka lebih berpusat di kuala-kuala sungai yang berdekatan dengan kawasan pantai seperti Bintulu, Mukah, Oya, Matu, dan Igan yang merupakan kawasan yang subur. Di samping itu, terdapat kelompok perkampungan lain yang lebih kecil dan kebanyakannya terletak dari daerah Rajang di bahagian keenam sehinggalah ke daerah penempatan yang agak pedalaman seperti Dalat, Medong, Kut, Narub, Balingian, dan Tatau. Selain itu, lokasi kawasan ini terpisah satu sama lain disebabkan persisiran pantai iaitu dari selatan ke utara, jaringan sungai dan hutan.

Dalam makalah ini daerah Balingian dijadikan fokus kajian. Balingian atau juga dikenali sebagai Kuala Balingian merupakan sebuah pekan di daerah kecil Balingian dan salah satu kawasan dalam bahagian Mukah. Daerah kecil Balingian mempunyai keluasan berukuran 3,032 km persegi dan berada dalam kawasan pedalaman. Kawasan Balingian terletak di antara daerah Mukah dan bandar Bintulu. Perjalanan melalui darat dari Balingian ke Mukah mengambil masa lebih kurang 1 jam. Perjalanan ke Sibul pula mengambil masa tiga jam. Balingian juga boleh dihubungi melalui jalan laut dari Bintulu dan Tatau. Terdapat juga jalan persisiran yang menghubungkan Balingian ke Kuala Balingian dan Tatau. Bilangan penduduk dalam kawasan ini berjumlah 15,327 orang (tahun 2002) dan kebanyakannya terdiri daripada Iban (68.3%) dan Melanau (29.49%). Penduduk di sini tinggal dalam 6 buah kampung dan 137 buah rumah panjang pada tahun 2002. Kegiatan ekonomi lain yang dijalankan dalam daerah kecil Balingian termasuk penanaman rumbia, padi, dan kelapa, penternakan ayam dan pengusahaan ikan secara kecil-kecilan. Sebilangan penduduk juga bekerja sebagai pembalok. Kawasan Mukah-Balingian mempunyai simpanan arang batu yang terbesar di Sarawak iaitu sebanyak 551 juta tan metrik dan perlombongan sedang dijalankan. Berikut menunjukkan peta kedudukan kawasan VM BLGN yang dikaji.

PETA 1. Kawasan Kajian VM BLGN

PENGUMPULAN DATA

Dalam menentukan kaedah yang digunakan untuk mengumpulkan data, seseorang pengkaji haruslah pandai memilih kaedah yang sesuai semasa menjalankan penyelidikan. Ini disebabkan, penggunaan kaedah yang sesuai akan menentukan data yang diperolehi adalah tepat. Dalam kajian ini, pengkaji telah menggunakan metode cakap. Menurut Mahsun (2005:93), metode cakap disebabkan cara percakapan antara peneliti dengan informan. Adanya percakapan antara peneliti dengan informan mengandungi erti terdapat kontak antara mereka. Oleh itu, data diperolehi melalui penggunaan bahasa secara lisan. Teknik yang akan diguna pakai semasa mengumpul data ialah temu bual, rakaman dan pemerhatian ikut serta.

Menurut Wan Hashim Wan Teh (1980:7), temu bual ialah satu proses interaksi antara penemu bual dengan responden yang bertujuan mendapatkan maklumat. Dalam kajian ini, kaedah temu bual ini digunakan oleh pengkaji. Soalan yang ditanya kepada informan ialah berkait dengan senarai kata yang telah disediakan oleh pengkaji. Semasa sesi temubual, pengkaji telah menggunakan pelbagai cara dan gaya bagi melancarkan sesi temu bual. Salah satu cara yang digunakan bagi mengajukan soalan yang berkait dengan anggota tubuh badan, contohnya perkataan 'kuku', pengkaji menggunakan cara dengan bertanyakan "Pak cik, ini panggil apa?" sambil pengkaji tunjukkan kuku. Cara ini sejajar dengan cara yang pernah digunakan oleh Dieth dan Orton (Trudgill, 1990:33): "Apakah yang ada dalam poket saya? [Dengan menunjukkan poket yang kosong] (tidak ada, tiada).

Bagi mengelakkan informan daripada merasa bosan pengkaji cuba beralih topik dengan menyuruh informan bercerita tentang sejarah hidupnya. Berkait dengan penceritaan sejarah hidup ini, contohnya informan di kawasan Balingian menceritakan bahawa penduduk awal Balingian mendapat namanya dari sebatang sungai yang merentasi kawasan tersebut. Sungai tersebut pernah digunakan oleh penduduk Balingian untuk turun ke sawah kering (huma).

Daerah kecil Balingian juga terkenal dengan udang sungainya dan menjadi daya tarikan kaki pemancing. Dalam keadaan proses mengambil data ini, sekiranya pengkaji melihat informan merasa letih, pengkaji mengajak informan berehat dengan cara mempersilakan informan minum minuman yang disediakan oleh tuan rumah. Selepas berehat selama 8 hingga 12 minit, pengkaji membawa informan kembali ke topik asal iaitu menanyakan soalan yang berkait dengan senarai kata. Tempoh sesi soal jawab ini mengambil masa selama 2 hingga 3 jam. Semasa pengkaji menemu bual informan, pengkaji turut menggunakan kaedah rakaman. Kaedah rakaman adalah kaedah yang paling baik digunakan dalam sesuatu kajian. Ini disebabkan, dengan menggunakan kaedah ini maklumat yang diperolehi ini akan dapat disimpan dengan lebih lama untuk dibuat rujukan. Menurut Labov (1972:13), untuk memperoleh data yang bermutu dan lengkap daripada perbualan individu adalah dengan cara merakamkan perbualan yang disertai pemerhatian ikut serta. Dalam kajian ini, rakaman dilakukan secara sedar iaitu informan diajukan soalan dan setiap perbualan itu dirakam. Segala rakaman perbualan yang berkait dengan data kajian ini kemudian ditranskripsikan dalam bentuk fonetik. Transkripsi data menggunakan lambang fonetik antarabangsa (IPA). Teknik transkripsi ini digunakan semasa proses temu-bual berlangsung dengan informan.

Bagi melengkapkan data, pengkaji turut menggunakan kaedah pemerhatian ikut serta. Kaedah ini digunakan oleh pengkaji bagi memastikan apa yang diujarkan oleh informan ini terhadap sesuatu perkara yang dibicarakan adalah benar. Dalam perbualan ini, pengkaji turut ikut serta dalam perbualan dan mencatatkan serba sedikit tentang maklumat yang berkaitan dengan tajuk kajian pengkaji. Perkataan yang kurang jelas didengar dicatatkan ditanya kembali oleh pengkaji kepada informan terbabit. Kaedah ini sesuai digunakan memandangkan percakapan adalah spontan dan bersifat natural.

PEMAPARAN DATA DAN ANALISIS DATA

Menurut Mahsun (1995:14) kaedah pemaparan data melibatkan dua cara iaitu i) perumusan data dengan menggunakan istilah biasa dan istilah teknikal linguistik antaranya fonologi; dan ii) perumusan menggunakan simbol atau lambang tertentu. Kedua-dua cara ini diterapkan dalam menganalisis data dalam kajian ini. Perumusan data menggunakan istilah biasa dan teknikal seperti fonetik, fonologi, fonem, fonemik, alternasi, rekonstruksi, retensi, inovasi, pengelasan, refleksi dan lain-lain lagi. Istilah teknikal ini berkait dengan tertentu sesuai dengan kajian yang dilaksanakan oleh pengkaji contohnya dalam bidang dialektologi dan ilmu bandingan ini. Antara simbol yang digunakan dalam kajian ini ialah:

- i) (/ /), kurungan miring ini bermaksud mengapit unsur fonologi;
- ii) (/), melambangkan di persekitaran;
- iii) ([ ]), kurungan siku mengapit unsur bunyi;
- iv) (#), simbol dalam lingkungan tertentu;
- v) (K), lambang konsonan;
- vi) (V), lambang vokal;
- vii) (∅), lambang perubahan kosong;
- viii) (ŋ), konsonan nasal velar;
- ix) (ɲ), konsonan nasal palatal;
- x) (ʔ), konsonan plosif glotal tidak bersuara;
- xi) (dʒ), konsonan afrikat palatal bersuara;

- xii) (ɣ), konsonan frikatif velar bersuara;
- xiii) (ə), vokal tengah (schwa);

PENDEKATAN STRUKTURAL

Kajian ini, adalah berlandaskan pendekatan struktural. Struktural merupakan satu fahaman yang wujud di Eropah berikutan kebangkitan struktural linguistik yang dipelopori oleh Ferdinand de Saussure. Pendekatan struktural ini berasaskan prinsip-prinsip teori strukturalisme. Teori ini mula berkembang pada tahun 1960-an sebagai satu usaha untuk menerapkan kaedah dan wawasan Ferdinand de Saussure pengasas linguistik moden kepada kesusasteraan (Terry Eagleton, 1983:106). Saussure yang merupakan seorang ahli falsafah Swiss (1857-1913) percaya bahawa bahasa mempunyai struktur dalaman yang tersendiri dan mempunyai peraturan-peraturan yang sistematik (Charles, E. Bressler, 1999:89). Oleh itu, dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural digunapakai dalam menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan pada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang dipakai dalam pendekatan ini adalah bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasikan secara sistematik. Kedua, bahasa itu adalah ujaran dan kemudian barulah tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan distribusinya. Pemilihan pendekatan ini adalah wajar kerana sesuai dengan objektif kajian.

Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai digunakan untuk memerihalkan aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini. Menurut Abdullah Hassan (1980:66), analisis deskriptif terbit dari kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu dipinggalkan dan diberi lambang. Kemudiannya bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada sesuatu jenis atas dasar persamaan ciri fonetiknya. Kaedah ini hanya memerlukan penjelasan, huraian atau tafsiran data tentang ciri bahasa sebagaimana ciri itu wujud dan digunakan oleh para penuturnya.

Dalam kajian ini, data dipecahkan kepada dua iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsikan ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarín (1993:220), transkripsi fonetik adalah penting kerana ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik digunakan untuk menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet* (IPA)). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi konsonan, vokal, dan diftong dalam kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata dipaparkan mengikut kawasan.

ANALISIS DAPATAN SISTEM FONEM VM BLGN

Dalam bahagian ini, pengkaji akan memaparkan inventori dan penyebaran vokal dan diftong dalam kata bagi kawasan kajian. Penyebaran sistem fonem ini memperlihatkan keberadaan fonem berdasarkan posisinya dalam perkataan, iaitu di posisi awal, tengah atau akhir. Varian Melanau (VM) yang diketengahkan dalam makalah ini merujuk kepada VM BLGN.

SISTEM FONEM VOKAL VARIAN MELANAU BALINGIAN

Berdasarkan analisis data yang dilakukan, didapati Varian Melanau Melanau BLGN mempunyai enam fonem vokal /i, u, e, o, ə dan a/ yang terdiri daripada dua vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang. Jadual 1 memaparkan inventori fonem vokal tersebut.

JADUAL 1. Inventori Vokal VM BLGN

Bahagian	Depan	Tengah	Belakang
Kedudukan			
Tinggi	ie		uo
Separuh Tinggi Separuh Rendah		ə	
		a	

Jadual 1 memperlihatkan terdapatnya dua fonem vokal tinggi iaitu vokal tinggi depan /i/ yang dibunyikan sebagai [i] dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [u] hanya hadir pada posisi awal dan tengah kata. Seterusnya, dua fonem vokal separuh tinggi iaitu vokal separuh tinggi depan /e/ yang dibunyikan sebagai [e] pula hanya hadir pada tengah kata dan vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o] hadir pada posisi awal dan tengah kata. Fonem vokal separuh rendah tengah /ə/ yang dibunyikan sebagai [ə] pula hanya hadir pada posisi tengah kata. Sementara itu, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan sebagai [a] pula hadir pada semua posisi kata iaitu awal, tengah, dan akhir. Jadual 2 memaparkan contoh kesemua penyebaran fonem vokal VM BLGN yang hadir pada posisi kata tertentu.

JADUAL 2. Penyebaran Fonem Vokal dalam VM BLGN

Jenis Vokal	Penyebaran Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/i/	[iset]	kecil	[silaw]	kuku	-	
/u/	[usok]	dada	[suŋan]	datang	-	
/e/	-		[lakej]	tua	-	
/o/	[om]	kamu	[tohon]	berenang	-	
/ə/	-		[pəsa]	bisul	-	
/a/	[aroh]	jalan	[suŋan]	datang	[tina]	ibu

Seterusnya, dalam VM BLGN ini terdapat vokal rangkap dalam perkataannya. Vokal rangkap dalam varian ini terdiri daripada urutan dua vokal sahaja. Terdapat lima jenis urutan vokal rangkap dalam VM ini iaitu vokal rangkap depan – tengah yang mempunyai tiga struktur, vokal rangkap tengah – depan, vokal rangkap tengah – belakang yang mempunyai dua struktur, vokal rangkap belakang – tengah dan vokal rangkap belakang – belakang. Jadual 3 menunjukkan

penyebaran jenis urutan vokal rangkap yang terdapat dalam VM BLGN.

JADUAL 3. Penyebaran Urutan Vokal Rangkap dalam VM BLGN

Vokal Rangkap	Struktur Urutan Vokal	BLGN	BMS
1) Depan-tengah	i) /i/ + /a/	[siaŋ]	kucing
	ii) /e/ + /a/	[bakeaŋ]	mengikat
	iii) /i/ + /ə/	[padiəŋ]	para
2) Tengah-Depan	/a/ + /e/	[kapaeŋ]	bahu
3) Tengah-belakang	i) /a/ + /u/	[sauh]	sauh
	ii) /a/ + /o/	[kutaow]	kutu
4) Belakang-tengah	/u/ + /a/	[tuad]	pergi
5) Belakang– belakang	/u/ + /o/	[gaduoŋ]	hujan

Selain daripada vokal rangkap yang terdapat dalam VM ini, terdapat juga proses pemanjangan vokal VM BLGN yang wujud dalam sesetengah data pada perkataan yang berakhir dengan pola suku kata terbuka. Contoh data adalah seperti yang terdapat dalam Jadual 4.

JADUAL 4. Penyebaran Pemanjangan Vokal dalam VM BLGN

Penyebaran Pemanjangan Vokal Pada Posisi Kata					
Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
-		-		[ma:]	bapak
				[pa:] [kədʒaʔa:]	dia
					kura-kura

SISTEM FONEM DIFTONG VARIAN MELANAU BALINGIAN

Seterusnya, berdasarkan kajian yang dilakukan, VM BLGN memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, dan -ow/ yang dibunyikan sebagai [-oj, -aw, -aj, -ej, dan -ow]. Lima diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Contoh data yang diutarakan ialah seperti dalam Jadual 5.

JADUAL 5. Penyebaran Diftong dalam VM BLGN

Jenis Diftong	Penyebaran Diftong Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS

/oy/	-	-	[davoj]	abu
/aw/	-	-	[susaw]	susu
/ay/	-	-	[gumaj]	misai
/ey/	-	-	[patəlej]	tumbuh
/ow/			[davow]	abu

KESIMPULAN

Dalam makalah ini, pengkaji telah mendeskripsikan aspek-aspek fonologi yang belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang VM BLGN. Analisis data bermula daripada penyebaran fonem dan bunyi yang terdapat dalam kawasan kajian berdasarkan bunyi vokal dan diftong. Hasilnya, VM BLGN mempunyai mempunyai 6 fonem vokal iaitu /i, u, e, o, ə, a/ dan memiliki lima diftong iaitu /-oj, -aw, -aj, -ej, -ow/. Sehubungan itu, hasil kajian turut memperlihatkan adanya vokal rangkap dalam varian ini yang terdiri daripada urutan dua vokal sahaja. Selain itu, terdapat lima jenis urutan vokal rangkap dalam VM ini iaitu vokal rangkap depan – tengah yang mempunyai tiga struktur, vokal rangkap tengah – depan, vokal rangkap tengah – belakang yang mempunyai dua struktur, vokal rangkap belakang – tengah dan vokal rangkap belakang – belakang. Terdapat juga proses pemanjangan vokal VM BLGN yang wujud dalam sesetengah data pada perkataan yang berakhir dengan pola suku kata terbuka. Oleh itu, diharapkan kajian ini dapat merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas dan dapat memelihara jati diri warisan bangsa Melanau Balingian melalui bahasa.

RUJUKAN

- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik am untuk guru bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Asmah Haji Omar. 1983. *The Malay peoples of Malaysia and their languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Charles, E. Bressler. 1999. *Literary criticism: An introduction to theory and practice*. New Jersey: Prentice Hall College.
- Clayre, I. F. C. S. 1970. “*The spelling of Melanau (Nee Milano)*”. *The Sarawak Museum Journal* 28 (5): 330-352.
- Information Malaysia 1992-93 Year Book*. 1992. Kuala Lumpur: Berita Publishing Sdn. Bhd.
- Kaharuddin & Rahim Aman. 2011. *Hukum bunyi dalam bahasa Indonesia dan bahasa Makassar*. Jurnal Melayu (7): 287-302.
- King, Victor T. 1978. *Essay on Borneo Society*. (pnyt). University of Hull Publications. London: Oxford University Press.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University Of Pennsylvania.
- Mahsun. 1995. *Dialektologi diakronis sebuah pengantar*. Yogyakarta: Gadjah Mada Universitas Press.
- Mahsun. 2005. *Metode penelitian bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mohd. Sheffei Abu Bakar. 1991. *Metodologi Penyelidikan untuk Ekonomi dan Bidang-Bidang*

- Berkaitan*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A.H. 2010. *Variasi dialek Pahang: keterpisahan berasaskan jaringan sungai*. *Jurnal Melayu* (5): 315-332.
- Morris, H. S. 1989. *The Melanau an ethnographic overview*. *Sarawak Muzeum Journal*, 40 (61): 181-187.
- Norfazila Bt. Ab. Hamid. 2014. *Rekonstruksi dan pengelasan bahasa Melanau Purba*. Tesis Doktor Falsafah. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Norfazila Ab Hamid & Rahim Aman. 2015. *Menentukan inventori fonem varian Melanau Oya dengan menggunakan pendekatan struktural*. Kertas kerja ini dibentangkan dalam Seminar Linguistik Kebangsaan 2015 (SliK) (berprosiding). Anjuran Persatuan Linguistik Malaysia (PLM) dengan kerjasama Dewan Bahasa & Pustaka dan Universiti Kebangsaan Malaysia, 20-21 Januari: 63-78.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2016. *Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Mukah*. *Jurnal Melayu*, 15 (1): 99-112.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2017. *Varian dialek Melayu Tioman-Aur-Pemanggil: analisis linguistik bandingan*. *Gema Online*, 17 (2): 219-244.
- Norfazila Ab. Hamid, Norhasliza Ramli & Rahim Aman. 2017. *Sistem jaringan komunikasi Langkawi varian Kedawang*. *Jurnal Melayu Isu Khas* 2017:407-418.
- Norfazila Ab. Hamid, Rahim Aman & Shahidi A.H. 2018. *Melanau language ancient consonant phoneme*. *Dialectologia Revista Electronica*. 20: 21-42.
- Norfazila Ab Hamid. 2019. *Inventori fonem dialek Melayu Jugra di Permatang Pasir*. *Jurnal Melayu*, 18 (1): 29-42.
- Norfazila Ab Hamid. 2020. *Komunikasi lisan dialek Melayu Jugra*. *Jurnal Melayu Isu Khas Disember (2020)*: 517-529.
- Norfazila Ab Hamid. 2020. *Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Igan*. *Jurnal Melayu*. 19 (2): 321-336.
- Norfazila Ab Hamid & Norhasliza Ramli. 2021. *Inventori fonem dialek Melayu Tioman-Aur- Pemanggil di Salang*. *Jurnal Melayu*. BIL. 20 (1) 2021. 109-125
- Rahim Aman. 1997. *Perbandingan fonologi dan morfologi bahasa Iban*. Tesis Sarjana. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Saidatul Nornis Hj. Mahali. 2010. *Perbandingan dialek Bajau Kota Belud dan Bajau Semporna, Sabah*. *Jurnal Melayu* (5): 333-374.
- Samarin, W. J. 1993. *Linguistik lapangan: Panduan kerja lapangan linguistik*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Terry Eagleton. 1983. *Literary theory: An introduction*. *United States*: University of Minnesota Press.
- Trudgill, P. & Chambers, J.K. 1990. *Dialektologi*. (terj.). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wan Hashim Wan Teh. 1980. *Kaedah penyelidikan sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Biodata Penulis:

Norfazila Ab. Hamid (PhD) merupakan Pensyarah Kanan di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan & Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Kepakaran beliau ialah dalam bidang Linguistik Bandingan & Dialektologi.

Wan Robiah Meor Osman (PhD) merupakan Pensyarah Kanan di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan & Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Kepakaran beliau ialah dalam bidang Sociolinguistik, Sosio-pragmatik & Leksikografi.

Norhasliza Ramli merupakan Pensyarah di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Kenegaraan dan Pengajian Ketamadunan, Pusat Pengajian Teras, Universiti Islam Selangor (UIS). Pengkhususan beliau ialah dalam bidang Analisis Wacana.

Raj Ali Zahid Elly merupakan seorang pensyarah bahasa Inggeris di Unit Bahasa Inggeris, Jabatan Bahasa dan Pembangunan Insan, Pusat Pengajian Teras, Universiti Islam Selangor (UIS). Pengkhususan beliau ialah dalam bidang Bahasa Inggeris, TESL, dan Kesusasteraan Bahasa Inggeris.